

OCENA KNJIGE: ALICE MILLER: DRAMA JE BITI OTROK (IN ISKANJE RESNICE O SEBI)*

Zoran Pavlovič**

Prvo izdajo drobne knjižice Drama nadarjenega otroka (Das Drama des begibten Kindes), ki je ponesla glas o leta 1923 rojeni švicarski psihoanalitičarki Alice Miller po svetu, je založba Suhrkamp objavila že leta 1979. Če torej ne gre za noviteto, je morala odločitev za slovensko izdajo temeljiti na oceni, da gre za (zdej že) klasično delo, ki mu v poldrugem desetletju aktualnost ni pošla, ki pa so ga drugi doslej spregledovali. Delo dejansko dobro prestaja test časa. Število prevodov, izdaj in ponatisov narašča.

V čem je skrivnost uspeha Alice Miller? Nedvomno v številu pismenih in beročih ljudi (nekdanjih "nadarjenih otrok"), ki v Drami prepoznajo svojo zgodbo, namreč zgodbo otroka sicer skrbne matere, katere ljubezen pa so morali "zaslužiti" z zadovoljevanjem njenih čustvenih potreb. Zato ostajajo trajno oropani za stik s svojimi lastnimi potrebami, razcepljeni na "dobri" (sprejeti) in "slabi" (potisnjeni) del. Prepoznajo se pogosto na dramatičen način: knjiga se dotakne marsikaterega mehanizma, ki se ga poslužujemo v obrambo pred bolečim razkritjem, načenja idealizirano podobo staršev, podira koncept, da morajo otroci marsikaj potrpeti "v njihovo lastno dobro", brez predsodkov se loteva samoumevnih predpostavk, "občih mest" ravnanja z otrokom. Samo za primer, "za pokušino": bolj ali manj smo prepričani, da mora ta roditelja nasproti otroku nastopati enotno in ne smeta izražati nesoglasij; kakor že temu rečemo, ne smeta si vzajemno "rušiti avtoritete", otroka ne smeta "begati" s protislovnimi sporočili. Avtorica pa se prav nasprotno sprašuje, zakaj mora biti ravno otrok, ki je najmanjši in najšibkejši, vedno sam nasproti neomajnemu zidu dveh mogočnejšev.

* (Naslov izvornika: Das Drama des begabten Kindes und die Suche dem wahren Selbst, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1991). Založba Tangram, Ljubljana 1993. 154 strani. Spremni esej: dr. Miran Možina, dr. Bernard Stritih: Narcizem kot metafora o drami individuacije nadarjenih, pridnih in ubogljivih ljudi v zahodni kulturi. 62 strani.

** Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Drama in druga dela Alice Miller, ki so sledila, pa niso vznemirljiva le zaradi sporočil, ki jih prinašajo; pravzaprav lahko podobna najdemo še marsikje. Učinkovit je predvsem njen način pisanja. Alice Miller je dobra pisateljica. Bralca ne poskuša poniževati z uporabo tehničnega žargona, pri tem pa zavoljo poljudnosti ne žrtvuje strokovnosti. Predvsem pa: vsa dela so izrazito osebno obarvana, vendar pa čustvena angažiranost pri Alice Miller ne izzvini kot "spodrsrljaj", temveč ravno kot ključno sporočilo, ki omogoča (in terja) podobno angažirano branje: Millerjeva se v (nepotrebem?) spopadu med otrokom in kulturo dosledno, zavzeto in dokončno postavlja na stran otroka. Pri tem pa na le njej lasten način odkriva tragično v vsakodnevem, in dokazuje bralcu, kako pomanjkljivo je naše razumevanje lastnega otroštva, otrokovih potreb in otrokovega dejanskega položaja v odrasli družbi.

Njena zgodba o drami otroštva, dolga doslej že sedem naslovov, se z Dramo nadarjenega otroka (le zakaj je slovenski naslov drugačen?), ki je študija o narcistični motnji, začinja. Poskusimo kratko povzeti temeljno sporočilo.

V sodobnem svetu, meni Millerjeva, človeka ne more reševati pred negotovostjo skupinska pripadnost; trdnost mora najti v sebi. Prav zato se terapevt/psihoanalitik pogosto srečuje z osebami s poškodovanim samovrednotenjem in samosprejemanjem, kar se navzven kaže v mnogih oblikah, ekstremno pa kot depresija ali pa grandioznost - ki sta, paradoksalno, dve manifestaciji iste motnje. Kajti žrtve grandioznosti so ljudje, ki so navzven uspešni, pogosto celo briljantni, vendar pa jim uspehi ne morejo napolniti notranje praznine, občutka nepotešenosti. "Za manifestno grandioznostjo stalno preži depresija in za depresivnim razpoloženjem se večkrat skrivajo nezavedne ali zavestne, vendar odcepljene grandiozne fantazije. Pravzaprav je grandioznost obramba pred depresijo, depresija pa obramba pred globoko bolečino zaradi izgube samega sebe." (str. 63)

Razlaga gre nekako takole: negotova mati, ki sama trpi za narcistično motnjo, zavestno, še bolj pa nezavedno, naslavlja na otroka mnoga pričakovanja. Med njimi ima posebno težo pričakovanje, da bo od otroka dobila tisto brezpogojno ljubezen, za katero je bila prikrajšana s strani lastne matere. Otrok, življenjsko odvisen od materine ljubezni, se kmalu nauči, da ta ljubezen ni brezpogojno prisotna. Da jo obdrži, se je pripravljen tudi odpovedati tistim delom sebstva, ki mater ogrožajo. Bolj ko je nadarjen, bolj ko ima razvite "antene" za materine potrebe, bolj mu gre od rok. V končni posledici se nadarjeni otrok brez težav nauči prosocialnega vedenja, a za ceno masivne poškodbe sebstva, in v škodo naravnega oblikovanja taistega vedenja. Kajti, meni Alice Miller, "otrok, ki je smel biti dovolj dolgo "egoističen", "pohlepen", "asocialen", sam nekoč začuti spontano veselje do tega, da deli in daje. Otrok, ki je bil "vzgojen" za potrebe staršev, tega veselja mogoče nikoli ne doživi, čeprav zavedajoč se dolžnosti deli in daje, pri tem pa trpi, ker drugi niso tako "dobri", kakor je sam. Tako vzgojeni odrasli bodo skušali ta "altruizem" čim hitreje "vbiti v glavo" tudi svojim otrokom in pri nadarjenih otrocih je to zelo lahko. Ampak za kakšno ceno!" (str. 15) V naslednji generaciji se kajpak zgodba ponovi.

Ključ do narcizma, "zaljubljenosti vase", "egocentričnosti" je torej pomanjkanje brezpogojne ljubezni zanesljivega roditelja v tistem obdobju zgodnjega otroštva, ki ga označuje "zdravi narcizem", in v katerem otrok potrebuje občutiti, da je ves sprejet, tak kot je, povsem običajen otrok, z vsemi svojimi naravnimi vzgibi. (Spomnimo se, tudi znameniti R. Laing je nekoč dejal, da je biti sprejet ali zavrnjen vsa razlika na tem svetu.) Sprejet mora biti kot posebna, ločena oseba, ne pa kot organ oz. podaljšek roditelja. V izogib zamenjevanju avtentičnega sprejemanja otroka z "obsesivno ljubeznijo", kot je sodobno starševstvo označil zgodovinar družine Philip Ari_s, Alice Miller dodaja pomembno misel: "Takšen razvoj pa lahko omogoči tudi

ne posebno prisrčna mati, da le otroka ne ovira. V tem primeru namreč otrok lahko pri drugih osebah vzame, česar ne najde pri svoji materi. Različne raziskave potrjujejo neverjetno sposobnost zdravega otroka, da izrabi vsako, še tako skromno čustveno "hrano" (spodbudo) v okolju." (str. 57) Žal je posebna težava otrok v sodobni družbi prav ta, da je socialni svet majhnega otroka omejen na zelo skrčeno število odraslih, ki jih lahko uporabi v ta namen.

Okrevanje, med katerim prizadeta oseba šele razvije avtentično sebstvo in integrira predhodno odtujene dele, svoj "slabi" in zaničevani del, je mogoče šele, ko oseba priključite potisnjena čustva iz otroštva. To pa je zelo boleč proces, ki ga je mogoče uspešno izpeljati le v varnem in empatičnem okolju, torej v terapevtskem kontekstu. Dokončan proces žalovanja za otroštvom, za katerega je bila oseba ogoljufana, ima za uspešno reintegracijo temeljni pomen.

Ljudje, ki so v otroštvu izostrili občutljivost za potrebe drugega, jo ohranijo tudi kasneje. Med njimi se na primer redno rekrutirajo terapevti in psihoanalitiki. Toda če terapevt ni predelal lastne narcistične motnje, se znajde s klientom v začaranem krogu. Dobro bosta shajala v prvi fazi terapije, ko bo klient postregel terapevtu s tistim, kar si ta želi - narcistično motena oseba je kajpak izmojstrila prepoznavanje potreb matere že v primarni situaciji. Terapevt pa utegne izgubiti tla pod nogami, ko bo v drugi fazi, ko se razvije transferna nevroza (če do druge faze sploh pride, saj je lahko že prva faza ocenjena kot terapevtski uspeh, ne da bi se karkoli bistvenega zgodilo), klient pričel preizkušati brezpogojno ljubezen "matere", ko bo torej postal nejevoljen, siten, čudaški, agresiven. Če v tej fazi terapevt "izgine", ker njegov narcizem takega razvoja ne prenese, je oseba prisiljena na ponoven poskus, z drugim terapevtom (kar se lahko sprevrže v neskončno iskanje), ali pa se pogrezne v še globljo depresijo.

Ostanimo pri tem okleščnem okvirju, ki skuša predstaviti temeljno sporočilo. Pri primerih, posameznostih in mnogih pronicljivih prebliskih se žal ne utegnemo ustavljati. Pa tudi sicer bi to bilo nehvaležno opravilo, saj je, kot že rečeno, pri Alice Miller vsaj tako pomemben kot to, kar pove, tudi način, kako to pove. Povzetki so zato nujno osiromašeni do nerazpoznavnosti in krivični. Alice Miller je preprosto treba brati.

Vendar pa je danes brati Dramo za razumevanje Millerjeve premalo; kot sodobniki imamo priložnost spremljati zanimiv razvoj njenega raziskovanja otroštva "še topel". Hkrati pa je dobro Dramo prebrati pred branjem kasnejših del. V njej je namreč razvila temeljni konceptualni aparat, pogloblitve misli, ki jih kot vodilni motiv najdemo v kasnejših variacijah. Ta rdeča nit pa ni teorija narcizma, temveč ravno drama (ne le nadarjenega) otroka. V Drami je sicer narcistična motnja še v ospredju, drama otroštva pa se pojavi kot njeno pojasnilo, kasneje pa drama otroštva pride v ospredje, spreminja pa se zorni kot, s katerega jo Millerjeva osvetljuje. Rdečo nit tvori (če tvegam resno redukcijo) nekaj točk:

1. Otrok je vedno nedolžen.
2. Otrok potrebuje konsistentno sprejetost in spoštovanje, kot enkratna in ločena oseba.
3. Zloraba otroka je vir vse kasnejše patologije, na osebni in družbeni ravni.
4. Odrasli neizogibno težijo k temu, da svoje primanjkljaje, svoja ne-doživeta čustva, iz-živijo na lastnih otrocih kot najpriročnejših projekcijskih platnih v povprijoritvi (re-enactment). Zato se vzorec prenaša iz roda v rod.
5. Družba, podobno kot posamezni starši, teži k temu, da svoje potrebe prikaže kot potrebe otroka, in na tem utemeljuje svojo nasilno pedagoško prakso.
6. Ozdravitev poteka preko rušenja "zidu molka", s stikom osebe z zanikanimi čustvi lastnega otroštva, in procesom žalovanja, ko usahne idealizacija staršev (ki ji

je bila kot otroku nujna za preživetje, saj si ni mogla privoščiti izgube starševske ljubezni), ko preneha kriviti sebe za lasten neuspeh in se sooči z resnico.

Že tri poglavja, ki tvorijo Dramo, so variacije na temo: v poglavjih Drama nadarjenega otroka (v slovenskem prevodu spet Drama je biti otrok) in psihoanalitikova narcistična motnja ter Depresija in grandioznost kot sorodni obliki narcistične motnje opisuje zgoraj povzeto dinamiko narcistične motnje. Poglavje O zaničevanju (osebno bi se mi zdel bolj primeren prevod O preziru; v angleščini contempt) gre korak dalje v nakazovanju kasnejšega razvoja avtorice. Beseda teče o preziru odraslega do šibkejšega in odvisnega bitja in njegovih potreb, o identifikaciji žrtve z agresorjem, poleg narcistične motnje pa obravnava tudi spolne perverzije in obsesivne motnje.

Že v naslednji knjigi, Na začetku je bila vzgoja (Am Anfang war Erziehung, 1980; angleški prevod For your own good - The roots of violence in child-rearing), poseže v povsem drug kontekst, pedagogijo. Ob izdatnem sklicevanju na Črno pedagogijo (Schwartz, poisonous) Katarine Rutschky ugotavlja, da se v "načrtni" vzgoji otrok skriva lastno potlačeno otroštvo odrasle družbe, in med drugim trdi, da otroci ne potrebujejo "vzgoje", pač pa "veliko mero čustvene in telesne podpore s strani odraslega (izdaja Virago Press 1987, str. 100) ... vsa pedagogija je odveč, če je otrok preskrbljen z zanesljivo osebo v zgodnjem otroštvu (prav tam, str. 277) ... avtentičnost na strani staršev, njihova lastna svoboda - in ne vzgojna načela - postavljajo naravne omejitve otroku (prav tam, str. 98)". Knjiga je pravzaprav dvodelna, kajti po razpravi o pedagogiji nadaljuje z analizo otroštev Adolfa Hitlerja in množičnega morilca Juergena Bartscha. Analizi dokazujeta, da je za vsakim zločinom, velikim in majhnim, moč najti zgodovino zlorabe.

V Drami se Alice Miller (še) predstavlja kot psihoanalitičarka, vendar pa se v predgovoru k nemški izdaji iz leta 1991, po kateri je bil narejen slovenski prevod, od psihoanalize povsem razločno ograjuje. "Učni sistem psihoanalize se tudi zadnjih deset let ni spremenil," meni avtorica, "in osebno ne poznam niti enega človeka, ki bi se potem, ko je preučil spoznanja mojih knjig, še hotel imenovati psihoanalitik. Menim, da bi bilo to tudi nemogoče, kajti terapevt, ki je čustveno vstopil v svoje otroštvo to pa se mi zdi nujno - ne more spregledati, da psihoanaliza prav to preprečuje za vsako ceno." (str. 9) Alice Miller ima za sabo, kot analizand, zgodovino neuspešnih analiz, do vseh bistvenih spoznanj o lastnem otroštvu pa je prišla mimo njih. "Sama sem za proces osvobajanja potrebovala 15 let - od leta 1973, ko sem v pri spontanem slikanju bežno zaslutila resnico, do leta 1988, ko sem jo končno lahko izrazila." (str. 10) Čeprav se je od psihoanalize dokončno odvrnila šele leta 1988, pa ključ do razumevanja tega preobrata ponuja že v knjigi Ne boš se zavedal oz. Ne smeš se zavedati (svetopisemska oblika zapovedi; original Du sollst nicht merken, 1981; angleški prevod Thou shalt not be aware - Society's betrial of the child), ki ga je avtorica - življenje je polno protislovij - posvetila 125. letnici rojstva S. Freuda. Delo s tem srhljivim naslovom je posvečeno spolni zlorabi otrok (avtorica v angleški izdaji izreka priznanje feministkam v ZDA, zlasti Florence Rush, za razkrivanje resnice o teh zločinih) in sistematičnemu prikrievanju resnice o tem s strani odraslih, pri katerem je psihoanaliza izdatno sodelovala s svojim intelektualnim aparatom, zlasti s koncepti otroške spolnosti in fantazije. Freud je prvi na vrsti, saj je bil tudi prvi, ki je v osebni zgodovini svojih nevrotičnih pacientov našel spolno zlorabo, potem pa je (pod pritiskom kulturnega okolja) teorijo revidiral, in zlorabe pripisal pacientovim fantazijam Ojdipalnega obdobja. Izdaji sledijo strnjene vrste učencev. Millerjeva npr. zavrne Melanie Klein in njenega oralno, uretralno in analno sadističnega otroka (navajam odstavek, ki je zanimiv tudi zato, ker v njem zgoščeno povzema sporočila prejšnjih del): "Način, kako opisuje dojenčkov

čustveni svet v svojih delih, je posredni izraz, kako odrasli zavrača lastni čustveni svet, ki ga zdaj sreča v dojenčku. Zdi se mi, da tako Kleinova, s svojim "okrutnim" dojenčkom, kot Kernberg, s svojo teorijo "prirojenega patološkega narcizma", spregledata zgodnji reaktivni karakter otrokovega čustvenega razvoja. ... Na drugih mestih sem poskusila pokazati, kako perverzije in obsesivne nevroze s svojimi čudnimi simptomi odražajo nerazumevanje in zgražanje prve osebe, na katero je bil otrok navezan, ko se je ta soočila z otrokovimi naravnimi impulzi (glej "Drama nadarjenega otroka"). Destruktivne povprizoritve v kasnejšem življenju je prav tako mogoče razumeti kot odgovor na dejstvo, da odrasli, zaradi svojih projekcij, vidi otrokovo zdravo agresivnost kot obsojanja vredno in jo poskuša zadušiti (glej "Na začetku je bila vzgoja")." (Thou shalt not be aware, izdaja Pluto Press 1985, str. 42)

V nadaljevanju kratko oriše primer moškega, ki je vsakega od svojih šestih otrok pri štirih letih prisilil k analnemu občevanju, in komentira: "Najbrž je bilo pri isti starosti to storjeno tudi njemu. Lahko samo upamo, da njegovemu sinu, če bo nekega dne hotel biti analiziran, njegov analitik ne bo dejal, da prizori, ki jih opisuje, predstavljajo njegove homoseksualne "fantazije"." (prav tam, str. 43)

Mnogim drugim terapevtskim šolam očita milejšo obliko zatajitve otroka, namreč splošno prisotno anksiozno težnjo terapevta po spravi klienta (oz. njegovega notranjega otroka) in njegovega roditelja. Alice Miller je, kot terapevt in kot pisec, brezpogojno in povsem na strani otroka. Kakor zaupa avtentičnosti in umestnosti otrokovih čustev, tako zaupa tudi avtentičnosti priklicane travme klienta, in je ne poskuša razvrednotiti s "fantazijsko" interpretacijo. Če terapevt poskuša spraviti notranjega otroka z njegovimi starši, še preden je ta uspel izraziti čustva jeze in ogorčenja, ki jih je potisnil v izvorni situaciji, je terapevtski proces ustavljen, klientu pa naloženi še hujši občutki krivde - idealizacijo staršev trpinčeni otrok namreč že tako ali tako uporablja kot svoj obrambni mehanizem.

V naslednjem delu, Podobe nekega otroštva (original Bilder einer Kindheit, 1985) je Alice Miller objavila nekaj svojih slik, spontano nastalih v procesu samoterapije, in jih pospremila s krajšim esejem o travmi in kreativnosti.

Šele za peto knjigo, Pregnana vednost (original Das erbannte Wissen, 1988; angleška izdaja Banished knowledge - Facing childhood injuries) se mi je zdelo, da ne prinaša ničesar bistveno novega. (Nekateri poznavalci njenega dela menijo, da ji je pravzaprav pošla inspiracija, ko je prenehala prakticirati analizo in se je povsem posvetila pisanju.) Morda mi je zato "popustila pozornost", in nisem niti opazil, kdaj sta izšli zadnji dve knjigi, Skriti ključ (Das gemiedene Schluessel, 1988) in Porušiti zid molka (Abbruch der Schweigermauer, 1990), tako da ju še ne poznam.

Nekaj novega pa je vendarle prinesla tudi Pregnana vednost: izraženo radikalnost v odnosu do staršev.

Alice Miller je ena jezna gospa. Jezna zaradi nespoštovanja in nerazumevanja otrok, pretepanja, spolnih zlorab, in zatajevanja vsega tega s strani odraslega sveta. Videti je, da je iz knjige v knjigo postajala bolj jezna. V Drami je še zelo prizanesljiva do staršev - kajti v tej knjigi je vendarle še največji greh staršev, da si želijo imeti nekoga, ki jih bo tako ljubil, kot jih niso lastni starši nikoli; njihove slepe pege so nezavedne: "Zavestno skušajo pošteno in po svojih najboljših možnostih napraviti vse, kar se da. Nezavedno pa se v odnosu da lastnih otrok nadaljuje tragika otroštva staršev." (Drama, str. 45) Toda potem, ko se je izdatneje ukvarjala z bolj grobimi oblikami telesnega in zlasti spolnega nasilja nad otroci, jo strpnost mineva. V Pregnani vednosti se izrecno zoperstavlja stališčem, da je treba staršem, ki trpinčijo in zlorablajo otroke, "pomagati". Nasprotno, treba jih je spraviti pred obličje pravice. To je edini način, da se veriga nasilja, ki se prenaša iz roda v rod, prekine.

Alice Miller je v svojih delih razvila visok standard ravnanja z otroci. Pravzaprav nič višjega kakor si ga želimo za ravnanje z nami samimi, le da je opozorila, da pri otroku na to radi pozabimo, da je narcizem majhnega otroka zdrav, da nam otrok ne sme poslužiti za zadovoljevanje tistih čustvenih potreb, ki bi jih morala zadovoljiti lastna mati, itd. V Pregnani vednosti pa je konsekvence svojega izvajanja prignala do skrajnega roba, saj meni, naj ljudje, ki niso tega čustvenega standarda otroku pripravljeni nuditi, nimajo otrok. Skrajna točka absurda? Morda. Kajti ne gre le za to, da odrasli pogosto uvidijo (ali pa sploh ne uvidijo), kaj in koliko otrok potrebuje ter kaj in koliko so mu zmožni nuditi šele takrat, ko otrok že na ves glas joka. Gre tudi za to, da je analogna zahteva morda uporabna za vsako drugo "pogodbeno" razmerje, le za razmerje med staršem in otrokom ne. Ljudje pač imajo otroke, naj so njihovi motivi za to taki ali drugačni (poleg naravnega programa). Čeprav po sodobnih merilih otrok staršem ne pripada več kot njihova lastnina, pa jim pripada, ali bolje, oni pripadajo otroku kot njegova usoda. Nobene avtoritete ni, ki naj bi določila, kdo naj bi smel imeti otroke, in kdo ne. Bi si želeli živeti v svetu, v katerem bi tak organ obstajal? Toda saj so tudi za domače živali določeni neki standardi ravnanja, in družba sme ukrepati v primeru njihovega trpinčenja. Za otroke pa smemo menda pričakovati kaj več kot za domače živali? Kajpak. Država ima po črki zakona in po standardih vsebovanih v mednarodnih pravnih aktih možnost in obveznost posredovanja v družini, v kateri je otrok ogrožen. Otroka je mogoče odvzeti, roditeljsko pravico tudi. (Res pa je tudi, da so zakoni za zaščito živali obstajali prej kakor pa tisti za zaščito trpinčenega otroka.) Le da so kriteriji za tako posredovanje postavljeni veliko višje na piramidi nasilja, kakor pa kriteriji Millerjeve (ki pravzaprav predlaga predvsem naj se ljudje sami bolj odgovorno odločajo, ali in koliko otrok bodo imeli, ne da bi jih čustveno prikrajševali). Pod pragom intervencije ostaja veliko nevidnega nasilja, čustvena zloraba pa v celoti. (Seveda, če si ne želimo živeti v družbi, v kateri bi družinsko življenje bilo gosto prepreženo z nadzorovanjem, mora tako tudi ostati.)

Alice Miller se s svojim pisanjem vključuje in obenem spodbuja širše civilizacijsko dogajanje, ki ga označuje dvig občutljivosti za otrokov položaj v družbi, ki jo pač obvladujejo odrasli, ter za otrokove potrebe in pravice, vključno z njihovo pravno formulacijo. Pomembno znamenje, lahko bi rekli kar mejni kamen tega procesa je sprejem Konvencije Združenih narodov o otrokovih pravicah (1989) kot prvega celovitega mednarodnega kodeksa pravic otroka. Konvencija je akt mednarodnega prava, delo Alice Miller pa je najmočnejše na kočljivem področju, kamor neposredno pravno varstvo težko poseže, na področju odnosov staršev in otrok, ter subtilnih psiholoških zlorab oz. psiholoških pravic otroka. Po svetu (zlasti v ZDA) sicer potekajo prizadevanja, usmerjena k objektiviranju psihološkega trpinčenja oz. k razvijanju kriterijev za njegovo opredeljevanje, ki bi med drugim poslužili tudi kot osnova za družbeno posredovanje za zaščito ogroženega otroka. Tem, pretežno empirično-pozitivističnim prizadevanjem, dodajajo dela klinično usmerjenih piscev, kakršna je Millerjeva, ključno razsežnost: odpirajo oči in razvijajo empatijo bralstva do bistva problema. Skozi vrsto primerov in z zvestobo otrokovi plati resnice Alice Miller spreminja optiko, skozi katero smo navajeni zreti na naše otroke in na naš odnos do njih. To je verjetno največja vrednost njenega dela, odziv bralcev pa zagotavlja, da Alice Miller s pisanjem, podobno kot je to delala z risanjem, ne razrešuje zgolj svoje lastne travme.

Bralec je gotovo ugotovil, da pričujoča recenzija ni posebno kritično naravnana. Mimo tega, da želim spodbuditi k branju Drame, ne pa od njega odvrniti, imam za to vsaj dva razloga. Prvič, prepričan sem, da je treba to knjižico najprej odprto sprejeti,

njena sporočila pa dobro premisliti, preden se nanjo morebiti ozremo tudi s kritičnim očesom. V nasprotnem primeru lahko pre nagljena kritika kaže le na to, da je bila napisana na osnovi prvega čustvenega odziva oz. na osnovi odpora (v psihoanalitskem smislu). Drugič, prav tako sem prepričan, da kritičnih odzivov in zavračanja ne bo manjkalo.

Drama, kljub tekočemu in živemu stilu pisanja, namreč nikakor ni "lahkotno" branje. Skriteму "otroku v odraslem" njena opredeljenost ugaja, toda starši, ki se vsakodnevno soočajo s težavnostjo lastnega "poklica", utegnejo občutiti, da jih Millerjeva neusmiljeno kara. Knjiga navdušuje s svežimi vpogledi, toda slišal sem tudi ocene (prav od navdušenih bralcev), da hkrati "deprimira", izziva občutja krivde. Zakaj pravzaprav? Ker se jasneje zavemo potreb svojih otrok in hkrati svojih nezmožnosti, da bi jih zadovoljili? Ali morda zato, ker nismo uspeli zadostiti pričakovanjem "matere"?

Pri kom bo Drama izzvala največjo notranjo resonanco? Kajpak, pri narcistično motenem izobraženem bralcu, z razvito občutljivostjo za potrebe drugega, ker je moral skrbeti za čustvene potrebe svoje matere. Deluje Drama nanj "terapevtsko", ga uspe, kot odraslega človeka, odgovornega za nedoraslo bitje, obrniti k potrebam otroka? Ne nujno. V spremnem eseju h knjigi izvemo, da "narcis" v resnici ni učljiv. "Temeljno življenjsko protislovje med zaščitniško in skrbno mamó, ki pa po drugi strani od svojega otroka zahteva "nemogoče", je, da ta otrok sam pri sebi razvije imaginarno dopolnilo lastnemu jazu (grandioznost), ki se zlije z idealiziranim materinskim zaščitnikom. Vsa mreža odnosov in komunikacij se ureja okrog tega glavnega vzorca na tak način, da tudi najboljša terapevtska pomoč praviloma ne seže k tistemu majhnemu jazu, ki si ne zna pomagati, ampak jo porabi drugi del, ki služi vzdrževanju grandioznosti." (str. 182)

Alice Miller zatrjuje, da je narcistično moteni pacient še kako dostopen terapevtski pomoči, če je le terapevt resnični advokat potlačenega otroka v odraslem (ne pa agent varovanja idealiziranih staršev), tako da osebi omogoči stik z avtentičnimi, vendar davno odcepljenimi čustvi; toda branje knjige še ni terapija. Zato lahko učinek resnično ustreza opisu v spremnem eseju. Bleščeči vpogledi delujejo kot odrešujoča, očiščujoča katarza, a že v naslednjem trenutku je narcistični bralec očaran nad lastno notranjo lepoto in senzibiliteto (saj tako dobro razume, kaj je Millerjeva hotela povedati; "deprimiranost" zaradi lastne nepopolnosti se tudi zlahka uvrsti sem), nadaljnje ravnanje z lastnimi otroci pa tako in tako vodi še nadalje nezavedna prisila ponavljanja vzorca in nuja po zapolnjevanju čustvenega primanjkljaja, nekaj malega pa prispevajo tudi težave tega nepopolnega vsakodnevnega življenja. "Groza in tragika tega očaranja je tam, kjer naj bi človek občutil dobroto svojega življenja," najdemo dalje v eseju, "pa se zgodi, da tudi sam sebe očara in v trenutku, ki bi lahko pomenil začetek treznjenja, že ustvarja pesniško podobo, ki je le še nova čaša tiste nevarne (morda sploh najbolj nevarne) odvisnosti, ki se kaže tako, da ta človek čuti, da je vredno živeti le, ko je pijan samega sebe." (str. 183) Če vas ob branju knjige popade, poleg deprimiranosti in navdušenja, da bi svojo družino izpostavili strokovni superviziji, bo to zanesljiv znak, da bi brezupno radi ustregli starševskemu glasu, ne pa potrebam lastnih otrok.

V najslabšem primeru lahko torej knjiga v narcistični kulturi še celo utrjuje vzorec ukvarjanja s samim seboj, saj ne zadošča za resničen preboj. Lahko ostane brez vsakršnega resnega učinka, kot se je to že prej zgodilo vsej, sicer zelo priljubljeni humanistični psihologiji. Toda z določeno mero optimizma se mi vendarle zdi, da vsaj na ravni "kognitivne terapije" družbe mora zapustiti kako sled. Sporočilo, da je za otroka še najbolje, če mu dovolimo biti povsem navaden otrok,

ljubek in siten, velikodušen in egoističen, dišeč in umazan, odvisen in samostojen, majhen in hkrati velik, je dovolj razločno. Morda bo tudi nas same razbremenilo pritiska, da smo dovolj dobri samo, če smo popolni. Če sprejmemo, da moramo življenje pač preživeti nepopolni, vendar toliko pošteno, kolikor zmoremo, bomo lažje sprejeli tudi dejstvo, da smo našim otrokom usoda. Potem bodo morda tudi otroci deležni manj neusmiljenih projekcij.

Spremni esej Mirana Možine in Bernarda Stritih je nenavadno obsežen (več kot 60 strani drobnega tiska), poglobljen in informativen. Nedvomno zasluži, da ga avtorja na nekaterih manj jasnih mestih dodatno razvijeta in objavita v samostojni izdaji. V zvezi z Dramo Millerjeve so za nestrokovnjaka (kamor, da ne bo pomote, štejem tudi sam) bogate informacije o teoriji narcizma močno koristno dopolnilo Drami; zgornji citati so iz dela, ki se mi osebno zdi najboljši, o mehanizmih, s katerimi se narcistična osebnost upira zorenju in ovira proces terapevtske intervencije.

Vendar pa skorajda obžalujem, da je prav to besedilo pospremiło prvi prevod, s katerim se delo Alice Miller predstavlja slovenskemu občinstvu. Ne gre le za to, da je esej precej bolj zahtevno branje od same Drame, in zato ne more olajšati razumevanja besedila, ki ga spremlja. Tudi ne za sam občutek, da gre v eseju za nekaj pravzaprav povsem drugega kot v delu Millerjeve, da ga preveva nek drug duh. Kar mi zbuja tak občutek, je najbrž dejstvo, da sta se avtorja eseja osredotočila na problematiko narcizma, medtem ko imam sam vtis, utemeljen na njenih kasnejših delih, da je študija o narcizmu za Millerjevo bila iztočnica, vendar pa ni ostala pri tem, da bi kulturo narcizma hranila z razpravljanjem o njem (narcizem = ukvarjanje s samim seboj), temveč se je posvetila položaju otrok, ki ga (položaj) odrasli dokaj slabo razumemo, pri varovanju katerega (otroka) ima moč zakona precej težav, in ki je nedolžna žrtev "kulture" odraslih. Žal avtorja eseja Drame nista povezala s kasnejšim delom Millerjeve, razen čisto zadnje knjige, Porušiti zid molka. (Da je Drama vreden prispevek tudi k teoriji narcizma, in da knjigo v osnovi sploh visoko cenita, pa sta Možina in Stritih veliko bolj razločno povedala ob javni predstavitvi ob izidu knjige kakor pa v eseju, ki je natisnjen.)

Bolj od vsega tega obžalujem, da sta Dramo pospremila z zvrhanim košem svaril. Očitek, da je to in ono v delu Alice Miller "nevarno", se v eseju pojavlja kaj pogosto. Sam se nimam za poklicnega zagovornika Alice Miller, ki bi želel braniti njeno delo pred kritikami do zadnje pike, a kratko malo moram reči, da se mi zdi tolikšna bojazen pred učinkom te knjižice na občinstvo preprosto odveč.

Zdi se mi pravzaprav, da pisca z esejem naredita vtis, ki ga v resnici nista želela narediti. Kritika je namreč namenjena "brušenju" ekstremne radikalnosti, enostranskosti in poenostavitvam v delu Alice Miller, naredi pa vtis, kakor da zadeva samo jedro.

Omenil sem že, da je Millerjeva v knjigah po Drami postajala vedno bolj jezna. Z avtorjema se strinjam, da je ob tem podlegla nekaterim skušnjavam poenostavljanja (morda zato, da bi njeno sporočilo v čim bolj jasni obliki prišlo do bralca, neobremenjeno s kompleksnostjo empiričnega sveta - breme relativiziranja je prepustila kritikom). Tako je nenadoma, če se ustavim pri posamičnem primeru v ponazoritev, etiologija individualne patologije (zloraba v otroštvu) postala monokavzalna razlaga za vse tegobe tega sveta; take redukcije po analogiji pa se ne obnesejo najboljše. Osebnostno so se mi podobni spodrsaljaji zdeli povsem nepomembni in se mi ni zdelo, da kaj zmanjšujejo vrednost vpogleda v zlorabo otroštva kot vir osebne tragedije, ki pa

jo žrtve nedvomno širijo v svoj socialni prostor. V eseju se zdi, kakor da gre za resno pomanjkljivost v mišljenju Alice Miller. To in nekatere sorodne kritike avtorja naslavljata na zadnjo knjigo Millerjeve, vendar tako, da pade senca tudi na Dramo, ki je s tem ne bi bilo treba obremenjevati. Ker pa v oceno ne vključujeta vmesnih del, nastane vtis, kakor da avtorica po Drami ni več ustvarila ničesar omembe vrednega.

Ker tej recenziji primanjkuje prostora, meni pa kompetentnosti za razpravo o vseh zanimivih temah, ki jih odpira esej, bi se rad ob koncu bežno dotaknil le še vprašanja nujnosti priklica avtentične vsebine otroštva (na osebni ravni) in nujnosti podiranja zidu molka o zlorabi otrok (na družbeni ravni). Alice Miller zagovarja oboje, avtorja eseja sta do obojega skeptična. "Ukvarjanje s preteklostjo se pogosto pokaže kot hoja po močvirju, kjer se tako pacient kot terapevt pogrezneta v neskončno in neplodno spominjanje." (str. 161) Esej pušča vtis, da Millerjeva pacientu vsiljuje resnico njegovega otroštva. Nič ne bi moglo biti bolj tuje vtisu, ki ga je name naredilo branje njenih del. Težko presodim, kako je pravzaprav s tem, toda Millerjeva pravi, da resnica privre na dan, če ji je le kdo pripravljen resnično prisluhiniti, če zmore prenesti testiranje brezpogojne ljubezni in če ne zahteva, da mora otrok v pacientu razumeti tudi razloge onega drugega, nekdanj mogočnega roditelja. Morda se je Millerjeva prav zaradi "neplodnega spominjanja" odvrnila od psihoanalize in v predgovoru predlaga terapijo po Konradu Stbacherju, o kateri žal ne vem ničesar, avtorja eseja pa je tudi ne komentirata. Ni pa se odvrnila od stališča, da je resnica, če se le uspemo dokopati do nje, najbolj terapevtska. Možina in Stritih sta bolj naklonjena "tukaj in zdaj" pristopom, v posebnem poglavju pa razpravljata o "trenutkih preseganja narcistične problematike" (str. 192 in dalje). Pišeta tudi o nadarjenih posameznikih, ki so uspeli lastno ranjenost tako dobro integrirati, da je njihovo življenje postalo umetniško delo. Skorajda se zdi, kot da je ranjenost posebne vrste blagoslov. Problem vidim v tem, da večini drugih to ne uspeva tako dobro. Ljudje se na travmo različno odzivajo, tako tudi otroci. Raziskovalci na zahodu ugotavljajo, da je za otroke, "odporne na stres" ("stress-resistant") značilno to, da imajo v svoji zgodovini izkušnjo pozitivnega odnosa z vsaj eno zanesljivo osebo, na kateri gradijo svojo pozitivno samopodobo. Ta otroku daje moč, ki jo potrebuje, da se lahko na življenjske težave odziva konstruktivno. Ključ odpornosti na zlorabo je odsotnost zlorabe oz. dejavna ljubezen v odločilnem formativnem obdobju.

N Ko gre za zlorabo otroka, Alice Miller terja rušenje zidu molka. "Molk je lahko tudi zlato," pravita avtorja eseja (str. 159), ki se bojita, da bi spodbujeni s pravičniškim pisanjem Millerjeve prenačljeno "planili čez mejo še neznanega" (str. 158), in opozarjata na mnoge katastrofalne posledice družbenih intervencij v moteno družino. Molk lahko tudi ni zlato, bi rad odvrnil; prepričan sem, da mi Možina in Stritih ne bi oporekala. Država nikoli ne intervenira "ravno prav". Če ne intervenira dovolj odločno, bo poslušala očitke, ko bo zlorabljeni otrok v zasebnosti doma podlegel poškodbam. Če bo intervenirala prepogosto, bo poslušala očitke, da izvaja vojno nasproti družini. Toda samo, če bo posredovala nespametno, prenačljeno in neodgovorno, ne da bi za to imela potrebno znanje, občutljivost in materialno opremo, bo morala poslušati tudi očitke, da so posledice katastrofalne. Molk ne more biti odgovor; treba je iskati pametne načine za zavarovanje ogroženega otroka in odpravljanje njegove prezravnosti v "idili" uničenega doma. Pa tudi če bi bil (saj smo tudi doslej nekako preživeli, kljub stoletnemu molku, kajne?), zdaj je že prepozno. Skrinjica je že odprta.

del v Musattijev inštitut v Ivreji, nato pa na univerzo v Firencah. Tam je proučeval gama gibanje, ki je kasneje postalo psihološka "klasika"

